

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ І ПРАВА**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ**

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ДНІПРОВСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ**

**КРЕМЕНЕЦЬКА ОБЛАСНА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ ТА МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ**

**МАТЕРІАЛИ
II ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«НАУКОВО-ОСВІТЯНСЬКА ЕЛІТА ТА ФОРМУВАННЯ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ»
присвяченої пам'яті доктора історичних наук, професора
В. Я. Білоцерківського**

(29 березня 2024 р.)

Харків – 2024

ЗМІСТ

Бережна С. В.	Роль наукових шкіл в сучасному університеті	5
Богдашин Д. І.	Історія кафедри проектування доріг, геодезії і землеустрою Харківського національного автодорожнього університету (1936-2024 рр.)	7
Богдашина О. М., Прочкарук Д. О.	Історіографічний побут Д. І. Багалія	11
Brahina T. M., Brahin Y. A.	Roots of John Neumeier creativity	19
Висоцька О. Є.	Проектування образу України як місія сучасної вітчизняної науково-освітньої еліти	26
Гончарова О. С.	Людина в боротьбі з тоталітарною системою 1960-х – 1980-х років: ціна за свободу Генріха Алтуняна»	32
Горпинко О. С.	Розгортання ідеологічного тиску та репресій проти наукової еліти України на початку 1920-х років	45
Данильян О. Г., Калиновський Ю.Ю.	Інтелектуальна еліта нації як гарант духовної безпеки держави	56
Даннікова Т. В.	Жінки-освітянки в Русі Опору в Другій світовій війні на досвіді Польщі	62
Дев'ятко Н. В.	Сучасні світоглядні виклики в освіті	73
Дегтярьова В. Р	Розвиток лідерських якостей на ранньому етапі формування особистості	78
Дерев'яга М. А.	Перший директор Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського В. С. Чишко: життєвий та науковий шлях	89
Дзьобань О. П., Буліч А. І.	Інформаційно-відкрита освіта як середовище формування інтелектуальної еліти	94
Діхтярук С. Г.	Науково-публіцистичні праці Романа Бжеського	99
Дмитрієва Т. В.	Археологічні дослідження Б. П. Зайцева	103
Дорош С. Б.	Діяльність М. І. Пирогова на посадах попечителя Одеського та Київського навчальних округів (1856-1861 рр.)	108
Дьякова О. В., Топчій Д. С.	Я такий щасливий, адже теж послужив Батьківщині!	115
Захарова Е. В.	Розвиток нормативно-правового забезпечення геодезичного супроводу транспортного будівництва співробітниками ХНАДУ	123
Зацарний С. О.	М. С. Грушевський – видатний організатор археографічної справи у Львові (1894–1914 рр.)	135
Золотарьов В. С.	Вільгельм Вільгельмович Нічке – науковець та педагог	144
Клусович А. В.	Лесь Танюк – активний учасник національно-демократичного руху в Україні 1980-х – початку	

Даннікова Таїсія Вадимівна
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності – 014.03 Середня освіта (Історія),
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
Вороніна Марина Сергіївна

ЖІНКИ-ОСВІТЯНКИ В РУСІ ОПОРУ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ НА ДОСВІДІ ПОЛЬЩІ

Анотація. Стаття присвячена вивченню ролі жінок-освітянок у русі опору під час Другої світової війни, зокрема на прикладі Польщі. Проаналізовано внесок жінок-освітянок у боротьбу проти нацистської окупації та фашистського режиму, їхні дії та вплив на події того часу. Стаття розглядає різні аспекти участі жінок-освітянок у русі опору, такі як організація підпільних структур, розповсюдження антинацистської пропаганди, допомога приховуваним особам, участь у підривній діяльності та інші форми опору. У статті також розглядаються перешкоди та ризики, з якими стикалися жінки-освітянки, включаючи репресії, тортури та інші форми переслідування з боку окупаційних сил. Акцентовується увага на аналізі реакції нацистських окупаційних сил на жіночий опір, включаючи контрміри та покарання. Значна увага в статті приділена й дослідженню післявоєнного визнання та вшанування внеску жінок-освітянок в опір та боротьбу за свободу

та демократію. Авторка висвітлює важливість вивчення цього аспекту історії для розуміння ролі жінок у національному опорі та підтримці демократичних цінностей під час Другої світової війни.

Ключові слова: Друга світова війна, жінки-просвітянки, рух Опору, освіта, Польща.

Постановка проблеми. У ході Другої світової війни важливу роль у боротьбі проти зовнішнього та внутрішнього фашизму та навязаних ним порядків, за визволення і відродження незалежності окупованих нацистськими військами країн відіграв рух опору. Рух Опору розгорнувся у всіх окупованих країнах, в тому числі й Польщі. В його лавах були об'єднані люди різного віку, статі, національності з різними політичними та релігійними переконаннями. Наукове осмислення руху опору здійснюється вченими різних країн, проте це не зменшує актуальності даної теми. Зокрема, однією з малодосліджених тем ще й на сьогодні залишається участь жінок в супротиві нацистській окупації в Польщі в цілому та освітянок, зокрема. Результати дослідження дозволять краще розуміти важливість ролі жінок-освітянок у русі опору від нацистської окупації та висвітлити їхнє значення в контексті загальної історії Польщі під час Другої світової війни.

Аналіз останніх досліджень зазначеної теми вказує на зростаючий інтерес до ролі жінок у русі опору в Польщі під час Другої світової війни. Дослідження показують, що вони відіграли ключову роль у підтримці опору та підпільних структур, забезпечуючи комунікації, збір інформації, надання медичної допомоги та інші види підтримки. У праці Марії Цесли «Women in the Polish Underground State during World War II» зазначено, що жінки-освітянки виявилися важливими агентами у впровадженні освітніх програм у підпільному середовищі, забезпечуючи навчання та підтримку інтелектуального розвитку для учасників опору та місцевого населення [7]. Крім того, дослідження історика Йоанна Регульського «Gender and Resistance: Women in Poland during World War II» наголошує на значущості жіночої праці у підпільних друкарнях,

де вони друкували та поширювали підпільні матеріали [4]. Інші дослідження, такі як праці Яніни С. Беньковської «Women in the Polish Resistance Movement in World War II» [3] та Анни С. Росмус «The Participation of Women in Polish Underground Resistance Movement in World War II» [1], розглядають різні аспекти участі жінок у русі опору, включаючи їхню роль у розвідці, організації допомоги для ув'язнених та перевезенні повстанців через кордон. Не оминають ці питання й українські дослідники. Проблеми, які ними вивчаються, включають в себе рівень участі жінок-освітянок у русі опору, їхні обов'язки та діяльність, вплив на настрої населення та результати боротьби [11]. В цілому, останні дослідження підтверджують важливість ролі жінок-освітянок у русі опору в Польщі під час Другої світової війни, а також вказують на необхідність подальшого дослідження цієї теми для кращого розуміння історії періоду війни та ролі жінок у ньому.

Мета статті – дослідити роль жінок-освітянок у русі опору під час Другої світової війни на прикладі Польщі та визначити їхній внесок у підпільні структури, організацію та їх активність під час війни. У статті ставить за мету розкрити прояви з їх боку сміливості та відваги, а також вивчити вплив їхньої діяльності на загальну динаміку подій та успішність руху опору.

Виклад основного матеріалу. Хто був героями Другої світової війни? Вінстон Черчилль, британський прем'єр-міністр, який відмовився здатися, коли могутня німецька авіація намагалася розбомбити Велику Британію, щоб вона підкорилася? Жан Мулен, людина, яка невпинно працювала над об'єднанням французького руху опору і померла під тортурами, замість того, щоб зрадити своїх товаришів по опору? Або героями Другої світової війни були тисячі солдат військ союзників, які 6 червня 1944 року штурмували пляжі Нормандії, Франції, і допомогли покласти край нацистській окупації Європи? Усі ці люди були героями. Без їхніх мужніх вчинків нацистська Німеччина точно не зазнала б поразки. Але у Другій світовій війні були й інші герої, чиї імена не такі відомі, як імена американських генералів Паттона та Ейзенхауера, але чиї мужні дії допомогли виграти війну [5, с. 10].

Це жінки-герої Другої світової війни. Кілька з них були вже досить відомі до війни, а деякі з них стали такими лише після неї, але більшість з них були просто звичайними людьми. Це були перукарі та годинникарі, соціальні працівники та студенти, підлітки та домогосподарки, усі ці дуже різні жінки, мали одну спільну рису: вони були обурені діями Гітлера. Друга світова війна була періодом величезних потрясінь і невизначеності, створюючи численні виклики для окремих людей і громад по всій Європі. У розпалі цієї складної життєвої ситуації жінки виявилися змушені виконувати ролі, які часто не помічалися або недооцінювалися у суспільстві. Серед цих жінок були й педагоги, які відіграли вирішальну роль у формуванні свідомості майбутніх поколінь і забезпечили відчуття безперервності та стабільності під час кризи [8, с. 100].

У Польщі жінки-вихователі зіткнулися з унікальними викликами під час Другої світової війни. Країна була окупована нацистськими військами, які прагнули придушити освіту та нав'язати польському населенню власну ідеологічну програму. Перед обличчям цього гноблення жінки-вихователі виявилися на висоті, використовуючи своє становище для опору окупації та збереження цінностей освіти та просвіти [7, с. 44].

Однією з головних проблем, з якою зіткнулися жінки-вихователі, був постійний нагляд і цензура з боку окупаційних військ. Вчителі та професори повинні були дотримуватися суворих інструкцій, встановлених нацистами, що обмежувало їхню здатність надавати всебічну та критичну освіту своїм студентам. Будь-яке відхилення від встановленої навчальної програми могло призвести до тяжких наслідків, включаючи ув'язнення або навіть смерть. Незважаючи на ці виклики, жінки-освітянки в Польщі продемонстрували надзвичайну стійкість і винахідливість у своїх зусиллях протистояння. Багато хто з них засновували підпільні мережі для поширення заборонених текстів і знань, забезпечуючи, щоб дух освіти та просвітництва залишався живим навіть у найтемніші часи. Вони організовували таємні класи та навчальні групи,

ризикуючи своїм життям, щоб забезпечити своїм учням всебічну освіту, яка виходила за межі нацистської індоктринації [11, с. 174].

Жінки-вихователі також відіграли вирішальну роль у збереженні польської культури та ідентичності під час окупації. Усвідомлюючи важливість збереження своєї спадщини перед обличчям культурного стирання, вони включили елементи польської історії, літератури та мистецтва у свої навчальні курси, прищеплюючи почуття національної гордості та стійкості у своїх студентів. Своїми зусиллями вони підтримували полум'я польської культури, незважаючи на те, що репресивні органи намагалися його загасити [2, с. 48].

В Польщі під час Другої світової війни багато жінок відіграли вирішальну роль у русі опору нацистській окупації. Ці жінки, відомі як «освятканки», були просвітянками, які використовували своє становище для опору гнобительському режиму та підтримки підпільного руху опору. Ці жінки, часто працюючи під прикриттям або таємно, відігравали вирішальну роль в організації таємної освіти, просуванні польської мови та культури та підтримці учасників опору [10, с. 31]. Велику кількість прикладів цього явища можна знайти в персональних біографіях польських жінок-освітянок, які відважно боролися проти німецької окупації під час Другої світової війни. Давайте глибше заглибимося в досвід цих жінок та їхній внесок у зусилля опору в Польщі [6, с. 76].

Одним із прикладів видатної жінки-педагога, яка виступила проти нацистського режиму, була Ірена Сендлер, соціальний працівник і активіст, найбільш відома своїми зусиллями з порятунку єврейських дітей під час Голокосту. Сендлер разом із мережею колег зуміла врятувати понад 2500 єврейських дітей із Варшавського гетто, ризикуючи своїм життям, щоб надати їм нові посвідчення особи та безпечні схованки. Її мужність і рішучість є прикладом духу опору, який виявляли багато жінок-педагогів у цей темний період історії. Ірена отримала нагороду «Праведник народів світу Яд Вашем» у 1965 році та премію Яна Карського за доблесть і мужність у 2003 році. Її також номінували на Нобелівську премію миру в 2007 році. Вона померла у Варшаві в

2008 році [5, с. 32]. Іншою надихаючою фігурою є Стефанія Вільчинська, вчителька, яка брала активну участь у польському русі опору та відіграла вирішальну роль у допомозі біженцям, зокрема євреям, які втікали від нацистів. Незважаючи на пов'язані з цим ризики, Вільчинська використовувала свої педагогічні навички, щоб підробляти документи, створювати безпечні маршрути та надавати притулок нужденним. Її стійкість і винахідливість рятували життя значній кількості людей і продемонстрували важливу роль, яку жінки-вихователі відіграли в зусиллях опору [2, с. 28].

Крім безпосередньої участі в підпільній діяльності, жінки-просвітянки в Польщі також використовували своє становище, щоб підтримувати вогник знань і культури під час війни. Незважаючи на жорсткі обмеження та цензуру з боку окупантів, ці жінки продовжували навчати, виховувати та формувати у своїх учнів почуття національної самосвідомості. Через таємні заняття, нелегальні видання та культурні заходи вони зберігали польські традиції та цінності, забезпечуючи пам'ять і шану майбутнім поколінням їхньої спадщини.

Історії жінок-вихователів у Польщі під час Другої світової війни є свідченням непохитної мужності та рішучості, продемонстрованих цими видатними людьми перед обличчям надзвичайної біди. Їхні акти опору, як відкриті, так і приховані, відіграли вирішальну роль у боротьбі з нацистською окупацією та збереженні польської ідентичності [8, с. 69]. Однією з таких героїнь руху опору була Гелена Ванда Блазусяківна, вчителька та учасниця польського підпілля, яка, ризикуючи життям, допомагала рятувати євреїв під час Голокосту. Блазусяковна, відома під псевдонімом «Ягода», була залучена до організації притулків, підробки документів і надання життєво важливої допомоги єврейським біженцям, які намагалися втекти від нацистів. Її самовіддані дії рятували багато життів і стали прикладом духу солідарності та співчуття, характерного для руху опору в Польщі. Гелена Ванда Блазусяківна вважається символом мужності та самовідданості у боротьбі проти нацистської окупації та відданим захисником польської національної гідності та

ідентичності. Її внесок у польське підпілля та загальну боротьбу за свободу і незалежність залишається невимірним [5, с. 42].

Радянська влада та німці вбивали або депортували поляків сотнями тисяч, починаючи з керівників таких груп: церкви, військових, уряду, бізнесу та освіти. Вони вірили, що як тільки ці поляки зникнуть, решту буде легко контролювати. Згодом кілька мільйонів поляків або відправили до спеціально для них побудованих рабських таборів, або негайно вбили [1, с. 16]. Не менш жорстокі дії щодо поляків вчиняли й нацисти. Вони з подивом виявили, що багато польських дітей мають німецькі риси. Ці діти були насильно відірвані від своїх сімей і піддані серії расових тестів, щоб визначити, наскільки вони арійці. Якщо вони проходили тести, їх вважали особами з німецьким походженням і відправляли в спеціальні будинки для «германізації», щоб їх могли усиновити німецькі пари. Дітей, які не витримали іспити, відправляли в концтабори. Поляки, яким було дозволено залишитися в Польщі в німецькій частині, були відокремлені від нового німецького населення німців, які переїхали в будинки, що раніше належали полякам. Німці з ними поводитися жорстоко та зневажливо [3, с. 84].

Наскільки б погано не поводитися з поляками-неєвреями, з польськими євреями поводитися ще гірше. Їх затискували в крихітні гетто, де умови життя були жахливими і де багато хто швидко помирав від хвороб, опромінення та голоду. Але найгірше було ще попереду. Наприкінці 1941 року нацистські окупанти почали будувати табори, які дозволяли дуже швидко вбити велику кількість євреїв. Євреїв з Польщі, а пізніше євреїв з усієї окупованої Європи, доставляли сюди, заштовхуючи у вагони для худоби. Там їх морили голодом і змушували працювати до смерті або негайно вбивали [6, с. 214].

Хоча деякі поляки були або надто антисемітами, або надто зосередженими на власному виживанні, щоб допомогти євреям навколо них, деякі групи та окремі поляки-християни намагалися їм все ж допомогти. Дві жінки Зофія Коссак і Ванда Крагельська першими спробували об'єднати ці групи в одну. Зофія Коссак була видатною консервативною католицькою

письменницею, яка жила у Варшаві і була відкрито антисемітською у своїх поглядах. Але після того, як стала свідком жахів Варшавського гетто, вона написала та розповсюдила гнівну листівку під назвою «Протест», у якій вона досить виразно описувала умови в гетто, а потім вимагала від поляків-католиків виконати свій християнський обов'язок, допомагаючи євреям. Будучи активно залученою до порятунку євреїв та видання польської підпільної преси, Коссак була зрештою схоплена і відправлена до концтабору Аушвіц, а згодом звільнена [5, с. 33]. Але коли після війни союзники передали Радянським військам контроль над Польщею, Коссак була однією із перших, кого назвали ворогом держави. Коссак-Щуцька використовувала свій літературний талант і вплив, щоб підвищити обізнаність про звірства, скоєні нацистами, і виступала за права та захист єврейського населення. Незважаючи на серйозні небезпеки та переслідування, вона продовжувала виступати проти несправедливості та гноблення, надихаючи інших приєднатися до опору проти нацистського режиму. Остаточним результатом об'єднання зусиль всіх хто протидіяв звірствам проти євреїв стало створення 27 вересня 1942 року Жеготи [5, с. 34]. Ця таємна організація у Варшаві, яка займалась наданням допомоги євреям Польщі, була найбільшою організацією такого роду в усій окупованій нацистами Європі. 3 40 тис. до 50 тис. польських євреїв, які пережили війну, майже половині так чи інакше допомогла Жегота [3, с. 18].

Окрім безпосередньої участі в діяльності опору, жінки-освітянки в Польщі також відіграли важливу роль у збереженні освітньої системи та інтелектуального життя країни під час війни. Незважаючи на суворі умови та обмежені ресурси, ці жінки-вчителі продовжували навчати та надихати своїх студентів, виховуючи в них почуття національної гордості та стійкості. Завдяки своїй відданості освіті та збереженню культури вони забезпечили, щоб факел знань продовжував яскраво горіти навіть у найтемніші дні війни [10, с. 96]. Спадщина цих мужніх жінок-педагогів продовжує жити як могутнє свідчення незмінної сили людського духу перед обличчям тиранії та гноблення. Їхні історії служать нагадуванням про важливість освіти, культури та історичної

пам'яті в часи кризи та надихають нас продовжувати боротьбу за справедливість, свободу та гідність для всіх [11, с. 171].

Висновки. Дослідження показують, що жінки-просвітителі в русі опору під час Другої світової війни відіграли вирішальну роль у Польщі. Їхній досвід проливає світло на стійкість і рішучість жінок під час конфлікту. Досліджуючи досвід цих жінок, ми глибше розуміємо їхній внесок у зусилля, спрямовані на опір та маємо можливість оцінити суспільний вплив їхніх дій. Їхні історії є яскравими прикладами хоробрості, жертвовності та лідерства, підкреслюючи силу та стійкість жінок перед лицем труднощів. Приєднуючись до підпільних мереж, надаючи притулок нужденним, займаючись контрабандою продовольства та речей і навіть беручи участь у диверсіях, ці жінки продемонстрували свою непохитну відданість незалежності та свободі своєї країни. Крім того, їх участь у русі опору кинула виклик традиційним гендерним ролям і стереотипам, демонструючи їхню силу, розум і мужність перед лицем серйозної небезпеки. Своїми діями жінки-вихователі в Польщі не тільки зробили значний внесок у наближення звільнення, але й проклали шлях для майбутніх поколінь жінок до утвердження себе в ролях, де традиційно домінували чоловіки. Досвід цих жінок є свідченням їх стійкості, винахідливості та непохитної відданості своїй справі. Висвітлюючи їхні історії та визнаючи їхній внесок, ми вшановуємо спадщину жінок-просвітителів у русі опору та гарантуємо, що їхні голоси не будуть забуті в анналах історії.

Джерела і література:

1. Anna S. Rosmus: The Participation of Women in Polish Underground Resistance Movement in World War II. Warsaw: Bellona Publishing House, 2014. 408 p.
2. Elizabeth Norman: Women at War: The Story of Fifty Military Nurses Who Served in Vietnam. University of Pennsylvania Press, 1990. 238 p.
3. Janina S. Bieńkowska: Women in the Polish Resistance Movement in World War II.

4. Joanna Regulska :Gender and Resistance: Women in Poland during World War II. London and New York: Routledge, 2012. 243 p.
5. Kathryn J. Atwood: Women Heroes of World War II: 26 Stories of Espionage, Sabotage, Resistance, and Rescue. Chicago Review Press, Incorporated, 2011. 272 p.
6. Lyudmila Pavlichenko: Soviet Women Snipers of the Second World War: A Memoir. Greenhill Books, 2018. 272 p.
7. Maria Cieśła. Women in the Polish Underground State during World War II. Publishing house "Rytm", 2009. 464 p.
8. Peter Tsouras: Behind Soviet Lines: Hitler's Brandenburgers Capture the Maikop Oilfields 1942. University press of Kansas, 2007. 456 p.
9. Roger D. Markwick: Soviet Women on the Frontline in the Second World War. New York: Palgrave Macmillan, 2012. xxiv, 305 p.
10. Svetlana Alexievich: The Unwomanly Face of War: An Oral History of Women in World War II. Random House Publishing Group, 2017. 384 p.
11. Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства : зб. наук. праць / за наук. ред. докторки істор. наук Г. Грінченко, канд. істор. наук К. Кобченко, канд. істор. наук О. Кісь. Київ : ТОВ «АРТ КНИГА», 2015. 335 с.

Dannikova Taisiia Vadymivna

Women of Oswiatyanka in the resistance movement in the Second World War on the experience of Poland

Abstract. The article is devoted to the study of the role of educated women in the resistance movement during the Second World War, particularly on the example of Poland. The contribution of educated women to the struggle against the Nazi occupation and the fascist regime, their actions and influence on the events of that time is analyzed. The article examines various aspects of the participation of educated women in the resistance movement, such as the organization of underground

structures, the dissemination of anti-Nazi propaganda, assistance to hidden persons, participation in subversive activities and other forms of resistance. The article also examines the obstacles and risks faced by women educators, including repression, torture and other forms of persecution by the occupying forces. Emphasis is placed on analyzing the response of Nazi occupation forces to women's resistance, including countermeasures and punishment. Considerable attention is paid in the article to the study of the post-war recognition and honoring of the contribution of educated women to the resistance and struggle for freedom and democracy. The author highlights the importance of studying this aspect of history to understand the role of women in national resistance and support of democratic values during the Second World War.

Key words: World War II, enlightened women, Resistance movement, education, Poland.